

Н.М. Хрустик

ОСОБОВІ ІМЕНА З ДЕСЕМАНТИЗОВАНИМИ СУФІКСАМИ ЯК ОФІЦІЙНІ НАЗВИ

У мові українців Північної Америки досить часто зустрічаються пестливі форми особових імен, які вживаються як нейтральні і навіть офіційні. Пор. напр., **Левко, Терешко, Юрко, Дарка, Паранька** тощо. Зменшувально-пестливі суфікси, якими утворюються подібні розмовно-просторічні, фамільярно-розмовні скорочення власних імен, зазнають десемантизації, тобто втрачають своє значення. Позбавлені будь-якого семантичного навантаження, десемантизовані морфеми виконують у словах лише структурну функцію. У мовознавчій науці існує думка, за якою використання зменшено-пестливих особових найменувань як нейтральних і офіційних у мові представників української діаспори вважається таким, що зумовлене впливом англійської мови [6: 128]. Чи справді таке явище є породженням англомовного середовища, чи, можливо, воно є одним із проявів особливостей української мови? На цій проблемі та деяких інших, пов'язаних з нею, зосередимо нашу увагу.

Пригадаємо імена деяких наших сучасників та менш чи більш віддалених від нас у часі відомих українців, серед яких **Левко Лук'яненко, Левко Лепкий, Левко Ревуцький, Гальшка Гулевичівна, Гринько Чупринка, Грицько Квітка-Основ'яненко, Грицько Сковорода, Юрко Хмельницький** та ін. Усі перелічені особові імена — офіційні, а, отже, і цілком нейтральні, що свідчить про повну десемантизацію суфікса -к-, яким вони утворені. **Грицько Сковорода, Грицько Квітка-Основ'яненко** — саме так підписували свої твори класики української літератури, хоч за радянських часів це чомусь замовчувалось і їх вперто називали (і нині продовжують називати) **Григорій Сковорода, Григорій Квітка-Основ'яненко**.

У праці С.П. Бевзенка, присвяченій вивченню проблем історичної морфології української мови, знаходимо інформацію про те, що на східнослов'янському ґрунті утворення з суфіксом суб'єктивної оцінки -к- відомі вже з найдавніших часів. Так, наприклад, у договорі Київського князя Ігоря з греками 945 р., що дійшов до нас у складі староруського літопису "Повісті временних літ", серед руських послів згадується ім'я **Синко**, у Лавр. сп. літ. під 980 р. — **Варяжько, Варяшко**,

під 1015 р. — **Ляшко**, під 1093, 1097 рр. та ін. кілька разів брат Данила Галицького називається **Василько**, фіксується форма **Василко Ростиславичь** [1: 32]. Виникнення таких особових імен здрібнолопестливого типу сталося, як зазначає С.П. Бевзенко, до занепаду редукованих голосних. Відомі вони були, на його думку, і іншим слов'янським мовам, зокрема сербській, чеській, болгарській, знані також і в говорах білоруської та російської мов [1: 32-33].

Особові чоловічі імена на — к (о) типу **Грицько, Юрко, Ілько, Тимко, Семко, Панько, Омелько** тощо за своїм походженням, констатує С. П. Бевзенко, є здрібнолопестливі форми давніх імен типу Григории, Юрии, Илия тощо, які здавна вже втрачають значення здрібнолопестливості і набувають нейтрального значення. Саме з нейтральним значенням вони широко фіксуються в українських грамотах XIV-XV ст. та в інших пам'ятках. Їх дуже часто знаходимо в українських грамотах XIV-XV ст., зібраних проф. В. Розовим: **Яшко, Ходько, Іванько, Олєфьрко** — гр. 1359 р.; **Стецько, Васько, Яшко, Осташко, Ходько, Глѣбько** — гр. 1366 р.; **Грико, Семенко** — гр. 1375 р. і багато інших; в закарпатській гр. 1404 р.: **Банко** і в пізніших закарпатських: **Сенко, Федко, Тимко, Лацко** — гр. 1603 р.; **Станко, Федко** — гр. 1685 р.; ці форми широко представлені і в молдавських грамотах XIV-XV ст., наприклад, у гр. 1456 р.: **Ходко, Андрушко, Іацко, Івашко, Зяно, Стецко** та ін. Дуже часто вживаються вони і в пізніших пам'ятках. Так, у міновому записі Луцького старости Петра Яновича 1490 р. знаходимо імена: **Тимошко, Петко** та ін.; в описі маєтку Заборольського: **Сенко, Яско, Тимошко, Мицко, Мишко, Васко, Юрко, Грицко** та ін.; в описі маєтку Чорногородського 1578 р.: **Ониско, Грицко, Децко, Сенко, Зенько, Яцко** та ін. Велику кількість таких імен знаходимо в Реєстрі всього війська запорозького після Зборівської угоди 1649 р.: **Фесько, Хвесько, Грицько, Демко, Омелько, Яско, Тимко, Панко** та ін. [1:32]. У грамотах фіксуються також подібні найменування в поєднанні з патронімічними особовими назвами, що, на наш погляд, є незаперечною ознакою офіційності характеру таких антропонімних утворень: **васько кузмиць, юрко мошничь, ивашкомь даньславичемь, васько андрѣевичь**. С.П. Бевзенко звертає увагу на те, що в грамотах зрідка вживаються вже й особові жіночі імена з десемантизованими суфіксами (пор., напр., **Хонька** — гр. 1378 р., со **Алжкою** — гр. 1412 р.). Особливого поширення вони

набувають у XVII ст., про що свідчать пам'ятки ділового письменства, напр., **Гапка, Одарка, Палажка, Параска, Меланка, З'їнка** та ін. [1: 121].

Свідченням того, як широко в минулому були представлені зменшені форми власних імен в офіційному вжитку, є сучасні прізвища, творення яких прямо чи опосередковано пов'язане з такими іменами. Пор., напр., прізвища, які фіксуються в "Довіднику українських прізвищ" Ю.К. Редька: **Грицьків** (від Грицько), **Яцків** (від Яцко), **Ільчук** (від Ілько), **Галькевич** (від Галька), **Панчишин** (від Панько), **Гринчук** (від Гринько), **Федчук** (від Федько), **Зінченко** (від Зінько, Зінька), **Паньківський** (від Панько), **Васильківський** (від Василько) та ін. [4]. С.П. Бевзенко зазначає, що сучасні прізвища на -к(о), серед яких, наприклад, **Василько, Данилко, Дмитерко, Захарко, Зінько, Левко, Митько, Семенко, Федько** та ін., нерідко фіксуються вже серед прізвищ козаків в реєстрах 1649 р. [1: 117].

Скам'янілі форми особових імен з десемантизованими суфіксами, які, безсумнівно, були в офіційному вжитку, збереглися в окремих сучасних топонімічних назвах. Пор., напр., назви **Харків, Васильків** (місто в Київській області), утворені шляхом субстантивації від присвійних прикметників. Прикметники, у свою чергу, утворилися від відповідних імен з суфіксом -к(о): **Харко, Василько**. Відомо, скажімо, що вперше назва сучасного м.Василькова згадується в Іпатіївському літописі в 998 р. як Василів, пізніше, у 1157 р., князь Василько Юрійович переіменував його на свою честь. Так з'явилася сучасна назва цього міста — **Васильків**.

Особові імена з десемантизованими суфіксами як офіційні назви зустрічаються і в сучасній українській мові. У словнику-довіднику власних імен людей Л.Г. Скрипник та Н.П. Дзятківської фіксуються як нейтральні і офіційні такі найменування: **Василько** (від Василь), **Грицько** (від Григорій), **Захарко** (від Захар), **Зінько** (від Зіновій), **Ілько** (від Ілля), **Левко** (від Лев), **Омелько** (від Омелян), **Онисько** (від Онисим), **Панько** (від Пантелеймон), **Юрко** (від Юрій); **Одарка** (від Одарина), **Маланка, Малашка** (від Малана), **Наталка** (від Наталя), **Палажка** (від Палага), **Параска** (від Парасковія), **Тодоска, Тодоська** (від Тодосія), **Федоска, Федоська** (від Федосія), **Химка** (від Хима). З певними стилістичними обмеженнями щодо вживання подаються такі нейтральні особові назви, як **Савка** (від Сава), **Стецько** (від Степан),

Терешко (від Терентій), **Тимко** (від Тимофій), **Харко** (від Харитін); **Естерка** (від Естер), **Пріська** (від Єфросинія), **Меланка**, **Мелашка** (від Мелана), **Ониська** (від Онисія), **Солоха** (від Соломія).

Окремі особові імена, як правило, грецького походження є повними офіційними найменуваннями, хоч і сприймаються як такі, що утворені демінутивними суфіксами. Вичленування десемантизованих афіксів у цих словах є наслідком ускладнення морфемної структури та деяких інших її змін, які відбулися при запозиченні, напр.: **Агафоник**, **Андроник**, **Зотик**, **Ілрик**, **Каленик**, **Кирик**, **Клеоник**; **Агафоника**, **Анжеліка**, **Вероніка**. Пор., напр.: в українській мові у слові **Агафоник** виділяється суфікс -ик шляхом зіставлення із **Агафон**. У грецькій мові ім'я **Агафоник** утворилося способом складання слів **agathos** (добрий) і **nikē** (перемога) [5: 36]. Коренева частина слова піке, яка за своїм фонетичним складом близька до українського демінутивного суфікса -ик при запозиченні почала розглядатися як суфікс. А оскільки другою частиною імен грецького походження нерідко є слово **nikē**, то вони і розглядаються в українській мові як такі, що мають десемантизований суфікс -ик.

Окрім тих особових імен з десемантизованими суфіксами, які є офіційними документальними назвами або ж нейтральними, що подаються з певними стилістичними застереженнями щодо вживання, не можемо не згадати іменні форми, які дуже поширені в розмовному мовленні, але нейтральність їх характеру ніде не засвідчена. Нерідко процес десемантизації суфіксів у таких словах ще триває, пор., напр.: **Мироско**, **Мишко**, **Славко**, **Степко**, **Толик**; **Вірка**, **Ганька**, **Іринка**, **Любка**, **Людка**, **Маріка**, **Марічка**, **Славка** тощо.

Таким чином, на підставі розглянутого матеріалу можна зробити висновок про те, що для української мови десемантизація суфіксальних морфем в особових іменах з найдавніших часів є характерним явищем. Частина таких імен є і, можливо, в майбутньому ще стане офіційними документальними назвами.

Чому відбувається десемантизація суфіксальних морфем в особових іменах і що спричиняє перехід таких форм у розряд офіційних? На наш погляд, це два взаємозумовлених явища, тому й розглядатимемо їх у взаємозв'язку.

У мовознавчій науці існує думка, за якою вважається, що десемантизація морфем спричинена деетимологізацією — втратою словом його внутрішньої форми. Але особові імена, серед яких більшість є

запозиченими, для звичайного носія мови (не фахівця-мовознавця) внутрішньої форми і не мають. Отже, не можна говорити і про її втрату. Значення демінутивних суфіксів у таких словах якраз навпаки — дуже чітко мовцем усвідомлюється. На значенні таких афіксів не може не позначитися та велика частота, з якою вони використовуються в антропонічних утвореннях. Чим частіше такі іменні форми вживаються, тим більш нейтральним стає їх значення. Тому гадаємо, що стирання значення суфіксальних морфем в особових іменах відбувається внаслідок великої частоти їх вживання. Образно це можна було б назвати процесом "зношення" морфем. Якщо ж з'являється необхідність в утворенні емоційно забарвленої форми імені, то "зношені" суфікси замінюються більш "свіжими" синонімічними афіксами. Це з одного боку. З іншого боку, серед носіїв однакових особових імен у близькому чи порівняно близькому оточенні існує необхідність у розрізненні таких осіб. У цій ситуації і стають у нагоді нейтральні форми імен, у яких суфікси зазнали десемантизації. Так, скажімо, така форма імені **Григорій**, як **Грицько**, спочатку стає рівноправним ім'ям при використанні у розмовному мовленні, а згодом і офіційним документальним найменуванням. Слід відзначити, що нейтральними і офіційними можуть бути також форми особових імен, утворені безафіксним способом, які в статті не розглядаються.

Проведені спостереження показали, що похідні форми імен з демінутивними суфіксами як офіційні найменування здавна є притаманною рисою української мови. Те, що в мові української діаспори в США та Канаді такі імена досить поширені, є свідченням того, що там ця ознака української мови збереглася краще, ніж у самій Україні. Тому логічно виникає питання про те, чому українці Північної Америки послуговуються такими іменними формами, а в Україні вони зустрічаються значно рідше, ніж там? Цікаво також, чи характерна ця особливість антропонімікону для інших представників західної української діаспори?

Проблема ця, безумовно, потребує глибокого і ретельного дослідження, але деякі свої міркування з цього приводу все ж спробуємо висловити. У правових документах, якими нині регламентується вибір імені дитини, сказано, що ім'я дитини визначається за згодою батьків; дитині може бути дано не більше

двох імен, якщо інше не впливає із звичаю національної меншини, до якої належить мати і (або) батько [2: 50]. За радянських часів відповідна стаття мала дещо лаконічніше формулювання: ім'я дитини визначається за згодою батьків [3: 239]. Отже, ніяких особливих обмежень щодо вибору імені у цих документах не існує. Однак спеціалісти відділу реєстрації актів громадянського стану рекомендують не обирати офіційним ім'ям похідні зменшені форми, мотивуючи це тим, що таке ім'я в майбутньому може створити певні незручності для його носія, зокрема тим, що від нього не завжди можна утворити найменування по батькові. Особливо настійними були такі рекомендації за радянських часів. Таким чином, незручність, пов'язана з утворенням найменування по батькові, є одним із гальмівних факторів щодо використання таких імен як офіційних (пор., в українській діаспорі Північної Америки іменування осіб по батькові немає). Однак, як на нашу думку, це не є відповіддю на поставлене питання. Якби все пояснювалось тільки тим, що від зменшено-пестливих форм не завжди можна утворити ім'я по батькові, то чому в такому випадку особові форми жіночих імен з демінутивними суфіксами, від яких не треба утворювати імена по батькові, ще рідше, ніж чоловічі іменні форми, мають статус офіційних?

Література

1. *Бевзенко С. П.* Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору). — Ужгород, 1960.
2. *Кодекси України.* Сімейний кодекс України. — К., 2002. — № 6.
3. *Кодекси України.* Тексти кодексів впорядковано станом на 20 червня 1997 р. / За ред. Ф.Г. Бурчака: У 2 т. — К., 1997. — Т. 1.
4. *Редько Ю. К.* Довідник українських прізвищ. — К., 1968.
 5. *Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П.* Власні імена людей. Словник-довідник. — К., 1996.
6. "Українська мова". Енциклопедія. — К., 2000.
7. *Український орфографічний словник.* — Харків, 1997.